

KOMUNIKUOTI MENU: ASMENINĖ PATIRTIS SPECIALIOJO UGDYMO MOKYKLOJE

Jovita Varkulevičienė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJOS

KAUNO FAKULTETAS

Muitinės g. 2, LT-44280 Kaunas

jovita.aukstikalnyte@vda.lt

Šiuolaikinio meno praktikų ir jų veikimo arena yra įvairialypė bei daugiasluoksnė, išplėta socialinių laukų diktuojamais įsipareigojimais. Socialiai orientuoto meno baruose „besidarbuojantys“ kūrėjai kelia sau ambicingą tikslą harmonizuoti pasirinktų socialinių grupių gyvenimą, mažinti jų narių socialinę atskirtį, tobulinti bendrabūvio ir komunikacijos formas. Neretai tokie menininkai savo meninius projektus sąmoningai koordinuoja su visuomeninėmis organizacijomis bei valstybinėmis institucijomis, prisiima „tradiciniam menininkui“ nebūdingą socialinės atsakomybės, pareigos bei taisyklių našta ir taip įsitraukia į sociokultūrinę veiklą, kuri socialinės aplinkos procesams suteikia su menu siejamą formą bei konceptualią išraišką.

Ši tema kilo iš ilgametės savanorystės patirties psichiatrinėje ligoninėje ir socialinės globos įstaigoje. Vėliau ši patirtis buvo naudinga trumpai meno praktikai specialiojo ugdymo mokykloje.

Straipsnyje analizuojama socialiai orientuoto meno praktikos įtaka tikslinės grupės nariams mokymo(si) aplinkoje, jų santykiams, reikmėms, interesams, taip pat kreipiamas dėmesys į meninės patirties ir meninių išgyvenimų poveikį meno projekto dalyvių bendravimui, sąveikai, komunikacijai, socializacijos dinamikai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: socialinis menas, savanorystė, meninis ugdymas, specialiųjų poreikių mokinys, specialiojo ugdymo mokykla, ugdymo individualizavimas.

Esu tapytoja ir daugelyje gyvenimo situacijų atsispiriu būtent nuo šio taško. „Būti tapytoja“ aš suprantu kaip įsipareigojimą, gal net pasižadėjimą įvairiomis formomis dalytis savo žiniomis, įgūdžiais, patirtimi. Todėl neretai tapytojai yra ir dailės pedagogai, kurie įprastą mokymo procesą mokykloje pakeičia į nepatirtą, iki tol nepažintą veiklą ir veda mokinius prie naujo

santykio su menu. Šiame straipsnyje pasidalysiu savo asmenine ugdymo per meną patirtimi, įgyta savanoriaujant specialiojo ugdymo mokykloje¹. Kokiomis

¹ Specialioji mokykla – bendrojo lavinimo švietimo įstaiga, kurios pagrindinė veikla – specialiųjų poreikių asmenų ugdymas; specialusis ugdymas gali būti skiriamas vaikams, turintiems nedidelių, vidutinių, didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi

esminėmis prielaidomis remiasi ši empirinė patirtis? Viena vertus, profesionalios meninės praktikos ir dailės ugdymas, vykdomi toje pačioje aplinkoje, neretai pasiekia panašius ar net tapačius rezultatus: skatina dalyvių kūrybiškumą, lavina meninius įgūdžius, bendravimą, iniciatyvumą, savitarną, socialinę svarbą, padeda lengviau įsilieti į visuomeninį gyvenimą. Galima teigti, kad jos dengia ir papildo viena kitą. Kita vertus, jų pasirinktos priemonės ir strategijos gali skirtis iš esmės. Dailės pedagogas veikia vadovaudamasis griežtai nustatytais metodinėmis gairėmis, tuo tarpu menininkas savanoris gali laisvai rinktis pageidaujamą strategiją, kuriai taikomas kone vienintelis reikalavimas – vengti negatyvaus poveikio ir netrikdyti pasirinktoje aplinkoje vykstančių procesų. Remdamasi sukaupta teorine ir praktine patirtimi, supratau, kad kolektyviai vykdomi meniniai procesai ir jų metu įgyjama patirtis potencialiai padeda mokiniui integruotis į mokyklos aplinką, pritapti, o gal ir priešintis jos reikalavimams, nebijoti ir pasitikėti. Tokio tipo praktikos dažniausiai yra orientuotos ne į planuojamą kūrybinio proceso rezultatą, bet į patį kūrybos procesualumą, jo situatyvius ir spontaniškus momentus, atspindinčius proceso metu išlaisvinamą komunikaciją. Kaip menininkė savanorė, įsiterpdama į mokyklos aplinką, didžiausią dėmesį skyrčiau saviraiškos, bendravimo ir bendrabūvio formoms bei iš čia išplaukiančioms socialinio meno² iniciatyvoms, paremtoms empirine menininko patirtimi.

Mano pasirinkimą įsitraukti į socialines meno veiklas ugdymo įstaigoje lėmė ilgalaikė savanorystė

poreikių; Leonas Jovaiša, *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

2 Socialinis menas – tai XX a. 7 deš. įvairių meninių praktikų panaudojimas socialinėje sferoje, dirbant su įvairiomis bendruomenėmis. „Socialinio meno“ terminas turi daug sinonimų, labiausiai iš jų paplitę „bendruomeninis menas“, „dalyvaujamas menas“, kurie vartojami bendruomenėje ir su bendruomene vykdomai sociokultūrinei veiklai apibrėžti. Šių meninių veiklų principai buvo veiksmingi skatinant įvairių bendruomenių (vietos bendruomenės, vaikai, jaunimas) stiprinimą ir socialinę integraciją.

psichiatrinėje ligoninėje, socialinės globos namuose. Problemos, susijusios su šiomis konkrečiomis vietomis, yra unikalios ir išskirtinės, reikalaujančios ypatingo ne tik emocinio susitelkimo, bet ir specifinių žinių. Todėl pradžia buvo ilga ir sudėtinga: stebėjau aplinką, pažinau žmones, atradau save šioje aplinkoje. Pamažu įgytos žinios ir patirtis padėjo išsiugdyti tam tikrą jautrumą, kaip elgtis ir ko reikia norint prasmingai veikti, nekelti įtampos ir kurti pozityvų santykių su dalyviais. Bendro kūrybinio proceso metu supratau, kad „čia ir dabar“ formuojasi įdomūs, prasmingi ryšiai, vyksta nuolatinis ir natūralus, savitas edukacijos procesas, suteikiantis dalyviams įsitraukimo, sąveikos, bendravimo patirties. Bendra, atvira pagal galimybes meninė veikla sukūrė naujas kūrybinių paieškų trajektorijas, abipusį poreikį pažinti ir kurti kartu, kurio taip trūksta nuo socialinės atskirties ir negalios naštos kenčiantiems asmenims.

Savanoriaudama mokykloje ieškojau atsakymų į klausimus: kaip ir kokias šiuolaikines meno formas galima panaudoti grupės ar atskiro asmens ugdymui, pozityviam vystymuisi? Kaip kolektyvinė, bendradarbiavimu paremta meninė veikla įtakoja specialiųjų poreikių turinčių asmenų³ ugdymą, jų emocinę savijautą ir padeda įveikti žmogaus atskirties problemas? Ieškodama atsakymų, ugdymo didaktiką ir meninės saviraiškos jungtį bei sąveiką formavau kaip vieną sistemą, uždara erdvę, kurioje įvykiai ir situacijos artikuliuojami skirtingomis priemonėmis ir metodais, tačiau išlieka sujungti bendra kūrybinio proceso dinamika. Nūdienos kontekste tai išplaukia iš būtino bei reikšmingo socialinės aplinkos ir kūrybinės veiklos integralumo, suvokto kaip socialinės gerovės garantas. Bendrosiose programose nurodoma, kad meninis ugdymas yra svarbus veiksnys kuriant kultūroje orientuotą ir kūrybingą

3 Specialiųjų ugdymosi poreikių turintis asmuo – asmuo, kurio galimybės dalyvauti ugdymo procese ir visuomenės gyvenime yra ribotos dėl įgimtų ar įgytų ilgalaikių sveikatos sutrikimų (neįgalumo ar darbingumo netekimo); Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas, 2010.

visuomenę⁴. Daugelis mokslininkų pripažįsta⁵, kad mokinių su specialiaisiais poreikiais meninis ugdymas yra unikali jų geros psichologinės būsenos sąlyga, kai pedagoginėmis multipriemonėmis ugdytinis pamiršta savo negalią, gali jausti visapusišką komfortą. Atėjusi į mokyklą, neturėjau tikslo tapti „dailės mokytoja“ ar „užimtumo organizatore“, galinčia pasiūlyti įvairias įtraukiančias dailės technikas ir pan. Atėjau su idėja, kad saviraiška, kaip viena iš svarbiausių žmogiškosios esmės paieškos ir atskleidimo sąlygų, gali padėti tiek žmogui, turinčiam psichologinių, emocinių, psichinių ar fizinių problemų, tiek man ir kitiems įsitraukiantiems asmenims (pvz., mokyklos pedagogams) „priartėti“ vieniems prie kitų, išvelgti galimas perspektyvas, plėtoti savo idėjas ir atskleisti savitą požiūrį. Šis santykių, sąveikos procesas atvėrė kūrybinį veiksmą kaip dialogą ir abipusio pažinimo būdą. Socialines menines veiklas organizuojanti dailės terapeutė Audronė Brazauskaitė, pasakodama apie savo asmeninę profesinę patirtį, sako, kad „kūrybinis darbas su neįgaliumi asmeniu visapusiškai praturtina visus proceso dalyvius“, tai „tarpasmeninių sąveikų galimybė“⁶. Bendrų kūrybinių veiklų formos ir pati jų esmė – kūrybinio proceso metu išreikšti save nekalbinėmis meninėmis formomis. Dailės priemonių dėka specialiųjų poreikių turintis mokinys⁷ įgauna galimybę komunikuoti nevertodamas žodžių, vaizdais gali išsireikšti aiškiau, ypač tai, ką itin keblu apsaakyti.

- 4 Bendrojo ugdymo programos/Pradinis ir pagrindinis ugdymas/Meninis ugdymas; http://portalas.emokykla.lt/bup/Documents/Pradinis%20ir%20pagrindinis%20ugdymas/Meninis_ugdymas.pdf.
- 5 Renata Kielaitė, *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*, Šiauliai: Lucijus, 2013; Albinas Bagdonas, „Integracija – inovacijų inkluzija į tradicinį ugdymą“, in: *Lietuvos mokyklai 600 metų*, Vilnius: Pedagogikos institutas, 1997, d. II, p. 7–12. Bendrijos „Viltis“ metinė ataskaita, Vilnius, 2002; Alvyra Galkienė, *Specialiojo ugdymo kaita: nuo atskirties pripažinimo link*, Vilnius, 2013.
- 6 Audronė Brazauskaitė, Snieguolė Dikčiūtė, *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai-socialiniai performansai*, Vilnius: Petro ofsetas, 2015, p. 17.
- 7 Specialiųjų poreikių mokinys – mokinys, kurio galimybės mokytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime yra ribotos dėl gimtųjų ar įgytųjų sutrikimų; LR Švietimo įstatymas, 2003, 2 str. 25 punktas.

1. Greta, *Judėsio piešiniai*, kartonas, aliejus, 17x20, 2015

Greta, *Drawings of Movement*, 2015

Tačiau tuo pačiu šių mokinių kūrybinis procesas gali būti ribotas, apsinkintas arba visai blokuotas dėl kompleksinių sutrikimų, ligų. Todėl reikia gebėti išvelgti ne vien bendro kūrybinio proceso, jo įgyvendinimo sprendimus, bet pasirinkti ir tinkamą „kalbą“, atrasti raktą, kaip sukurti dialogą tarp menininko savanorio ir veiklos dalyvių. Svarbu atrasti tinkamą veiklos pobūdį, tinkamai parinkti būdus ir priemones, kad kiekvienas vaikas galėtų aktyviai pasireikšti pagal savo gebėjimus. Pateiksiu vienos dienos mokykloje pavyzdį. Dienos užsiėmimas buvo skirtas laisvo judesio tapybai. Buvo paruošti dideli popieriaus lapai, specialūs ilgo koto teptukai, skysti dažai ir Jacksono Pollocko tapybos principu ruošėms kurti „judesio piešinius“. Atrodė, kad daugumai mokinių tiko ši užduotis, vaikai laisvai liejo, braukė, tepė. Tačiau atkreipiau dėmesį, kad viena mergaitė neįsitraukia į veiklą ir rankoje laiko sau įprastą teptuką. Mokinės kalba yra sutrikusi, todėl ji negalėjo man pasakyti, kas jai nepatinka ir kodėl ji nedalyvauja kartu su visais. Nusprendžiau paruošti jai darbo vietą taip, kad ji galėtų matyti savo draugus ir tuo pačiu galėtų dirbti individualiai. Iš pradžių kartu tepėme dažus ant popieriaus, mergaitė kartojo mano judesius vis atkreipdama dėmesį, ką daro kiti mokiniai, o veiklai įpusėjus ji jau tapė savarankiškai ir sukūrė darbą pagal savo gebėjimus ir laisvą pasirinkimą.

2. Saulė, *Plaukai*, popierius, pieštukas, 22×30, 2015

Saulė, *Hair*, 2015

Organizuodama kūrybines veiklas, rėmiausi tam tikra kūrybinio veiksmo režisūra, griežtesniu ar laisvesniu veiksmų scenarijumi pasikliaudama improvizacija bei „čia ir dabar“ saviraiškos veiksmu. „Kiekvienas meno kūrinys, net ir sukurtas laikantis aiškios ar numanomos būtinybės poetikos, yra iš esmės atviras virtualiai begalybei galimų aiškinimų, kurių kiekvienas atgaivina kūrinį pagal asmeninį požiūrį, skonį, atlikimą.“⁸ Umberto Eco suformavęs „atviro kūrinio“ koncepciją, kuri pabrėžia atvirą bendradarbiavimą kuriant, akcentavo būtinybę menininkui į kūrybos procesą įtraukti kitus. Ši „bendradarbiavimo kūryboje“ idėja labai artima mano patirtims specialiojo ugdymo įstaigoje. Į mokyklą atėjau su sau įprastomis ir tuo pačiu paprastomis priemonėmis: piešimo sąsiuvinio ir pieštuku. Pasiūliau piešti vienas kitą. Aš piešiau mokinio portretą, o tuo metu portretuojamasis piešė mane. Kiti mokiniai taip pat pasidalijo poromis. Dirbdami stebėjome, kalbėjomės ir mokėmės

8 Umberto Eco, *Atviras kūrinys*, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 86.

vieni iš kitų. Įtraukti, būti, dalyvauti kartu šios mokyklos mokiniams ypač svarbu, nes net mažytis grupės nario žingsnelis, įveikiant komunikacijos ar fizinius barjerus, gali būti visai nereikšmingas man, tačiau jį atliekančiam gali būti milžiniškas šuolis pirmyn. Tuomet kylantis džiaugsmas gali stipriai paveikti kitus grupės narius - kai kuriais atvejais tai pozityviai sukrečianti patirtis, veikianti kaip galingas inspiracinis šaltinis. Taigi pamažu tapo akivaizdu, kad inicijuojamos kūrybinės veiklos pasirinktai specialiojo ugdymo mokyklos mokinių grupei, kuriose aš, mokyklos personalas, pedagogai yra kaip lygiateisiai nariai, sukuria saugią aplinką ir suteikia pasitikėjimo savo jėgomis ne tik kurti, bet ir be baimės bendrauti, laisvai veikti.

Kuriant kartu su negalią turinčiu vaiku labai svarbu jo pažinimas, kokie jo poreikiai, fiziniai gebėjimai. Be veiklos plano individualizavimo⁹, jo pritaikymo

9 Ugdymo individualizavimas – ugdymo turinio pritaikymas mokiniui pagal jo individualius ugdymosi poreikius ir mokyklos galimybes; http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Knyga_apie_individualizav.pdf.

3. Aušra, *Plaukai*, popierius, pieštukas, 22×30, 2015

Aušra, *Hair*, 2015

prie realių šių vaikų galimybių negalią turinčių mokinių visavertis ugdymas ir pozityvi kūrybinė veikla nebus įmanoma. Svarbu, kad moksleiviams būtų sudarytos kuo palankesnės sąlygos plėtoti kūrybinę (saviraiškos), socialinę, pažinimo kompetenciją, kad besimokantieji patirtų sėkmę mokydami ir išvengtų socialinės atskirties¹⁰. Todėl pradedant kūrybinę veiklą, pirmajame veiklos etape svarbu atlikti įvertinimą, kurio tikslas – nustatyti aplinkos specifiką, galimybes ir, žinoma, problemas. Menininkas savanoris, kaip iš šalies atėjęs žmogus, visų pirma turi integruotis į projekto dalyvių socialinę grupę ir priimti jau nusistovėjusias taisykles. Šiuo atveju labai gelbsti įstaigos darbuotojai. Džiaugiuosi, kad mano savanorystės įstaigoje sutikau

10 Alvyra Galkienė, *op. cit.*

4. Jovita Varkulevičienė, *Greta*, popierius, pieštukas, 22×30, 2015

Jovita Varkulevičienė, *Greta*, 2015

geranoriškai ir pozityviai nusiteikusius žmones, kurių pagalba ir patarimai padėjo planuoti veiklas, parinkti tinkamiausias ir įgyvendinamas veiklų strategijas, kurios kaip galima įtakotų dalyvių būseną, savijautą, skatintų bendravimą. Žinoma, vėliau realiai vykdomos veiklos nukrypsta nuo suplanuoto scenarijaus ir nukreipia visus mus nežinoma, bet labiau pageidaujama linkme. Daugeliu atvejų šias naujas kryptis strateguoja projekto pagrindiniai dalyviai – mokyklos mokiniai. Tai natūralus procesas, nes mokiniai, įpusėjęs projektui, atsipalaiduoja, noriai dalijasi savo mintimis ir pageidavimais, gimsta artimas, pasitikėjimu grįstas ryšys. Siekiant išlaikyti saugią ir pozityvią veiklos atmosferą, svarbu „matyti“ kiekvieną mokinį ir suteikti galimybę kiekvienam išreikšti save bei patirti, pajusti įvairius dalykus praktiškai (pačiupinėti,

5. 6. Jovita Varkulevičienė, personalinė paroda *Paribio portretai*.

Ryšys ir galerijų savaitgalis, kūrybinės dirbtuvės, VDU
menų galerija 101, Kaunas, 2016

Jovita Varkulevičienė, solo exhibition *Fringe Portraits*.

Bond and the gallery weekend, 2016

pauostyti, pajauti), privaloma vadovautis partnerystės, bendradarbiavimo principais, siekti aktyvaus dalyvavimo sąveikaujant vieniems su kitais. Pateiksiu organizuotos veiklos pavyzdį, užrašytą dienoraštyje, kuriame fiksuodavau savanorystės mokykloje įvykius:

Susitikime dalyvauja dvi merginos Saulė ir Aušra. Nusprendėme piešti paprastais pieštukais. Pasiūlau piešti sėdinčios priešais draugės plaukus. Kilo daug klausimų: kaip, kam, kodėl ir pan. Merginos noriai piešė ir bendravo. Kalbėjomės apie plaukus ir kitus „mergaitiškus“ dalykus. Užsiėmimas buvo lengvas ir nuotaikingas. Pabaigoje apsikeitėme piešiniais. Saulė ir Aušra liko patenkintos savo piešiniais ir dėjuogėsi, kad taip lengva yra piešti.¹¹

Šiais keliais sakiniais norėjau užfiksuoti dienos susitikimą, kurio metu atsiskleidė ilgalaikio buvimo kartu ašis: bendras kūrybinis darbas, grįstas nuoširdžiu dalyvių bendravimu, dalijimosi patirtimi ir empatija vienas kitam. Tapo akivaizdu, kad paprastas, bendras kūrybinis procesas gali paveikti visų dalyvių nuotaiką ir skatinti emocionalią tvarybių ryšius. Žinoma, panašių rezultatų galima pasiekti tik per ilgesnį laiką (trumpiausias laikotarpis 3–6 mėn.). Minėtu atveju dalyviai mane pažinojo, mano atėjimas jau buvo tapęs įprastu ir nekėlė įtampos. Todėl pasiekusi tam tikrą pozityvų bendravimo pokytį, norėjau jį išlaikyti ir vykdyti toliau užsibrėžtas veiklas. Taigi, kad veikla būtų sėkminga, būtina laikytis numatyto plano, t. y. nekeisti savo veiklų laiko, neatidėlioti suplanuotų susitikimų ir visiems dalyviams vykdyti duotus pažadus bei įsipareigojimus, kitaip tariant, svarbu, kad ir menininkui savanoriui, ir dalyviams kūrybinė veikla kartu taptų asmeninės dienvakės dalimi.

Reikia atkreipti dėmesį, kad artėjant bendrų veiklų pabaigai, kaip aiškiai apibrėžto laiko projektui, svarbu atlikti viso proceso ir gautų rezultatų vertinimą.

11 Ištrauka iš mano socialinio meno praktikų dienoraščio, 2015 m. kovo 24 d.

Žinoma, tai yra tam tikra savirefleksija, dalyvių ir individualus menininko veiklos įsivertinimas, kuris padeda pamatyti vykdytų veiklų trūkumus, ieškoti naujų „išeičių“ ir numatyti galimas projektines veiklas ateityje. Dažnai įvykdytas kūrybinis projektas užsibaičia tam tikru renginiu: jaukiu pokalbiu prie darbų, paroda mokykloje ar viešu renginiu už jos ribų, dažnai išleidžiamas tam įvykiui skirtas leidinys, kalendorius, atvirutės ir pan. Vykdytos veiklos baigties įtvirtinimas ypač svarbus mokiniams, tuo metu išsiskleidžia pozityvi patirtis: pagarba ir dėkingumas vaikams už dalyvavimą, kūrybą, tarpusavio santykius. Tuo metu galime džiaugtis kūrybiniais rezultatais, žmonėmis, dalytis šventine nuotaika.

7. Jovita Varkulevičienė, personalinė paroda *Paribio portretai. Ryšys* ir galerijų savaitgalis, kūrybinės dirbtuvės, VDU menų galerija 101, Kaunas, 2016

Jovita Varkulevičienė, solo exhibition *Fringe Portraits. Bond and the gallery weekend*, 2016

Daugelis meno kritikų (Claire Bishop, Grantas Kesteris ir kt.) pažymi, kad svarbu yra stebėti, kaip socialinė meno praktika¹² veikia savo interesų zonoje, kaip funkcionuoja pokyčių rezultatai ir kaip šią patirtį reflektuoja pats menininkas. Kaip asmeninės patirties „ataskaitos“ formą pasirinkau tapybos raišką, kuri kūrybinės veiklos mokykloje metu buvo kalbos priemonė, todėl ta pačia forma ir įrankiais vizualizuoju savanorystės rezultatus. Tapyba man padeda perprasti įgytą patirtį ir tuo pačiu „ištaipyti“ sukauptą informaciją bei emocinį krūvį. Tai tam tikra „dokumentacija“, orientuota ne tik į pasirinktos socialinės grupės problemas, bet ir vizualizuotas socialinis projektas, kurį įgyvendinant svarbi ir „išorės“ reakcija. Todėl viešas šiuo laikotarpiu sukurtų tapybos darbų *Paribio portretai* eksponavimas neatsiejamas nuo vykdomų viešų diskusijų, kūrybinių dirbtuvių ir žiūrovo įtraukimo į kūrybinį procesą. Siekdama visapusiško atvirumo ir sklaidos, apsisprendžiau leisti tvarkyti, pildyti ir įsitraukti į kūrybos procesą ne tik mokyklos mokiniams, bet ir į parodą atėjusiems žiūrovams. Todėl viešose projekto ekspozicijose kiekvienas žiūrovas, remdamasis asmenine patirtimi, skoniu, polinkiais, išankstiniais nusistatymais, galėjo ne tik interpretuoti ir pasidalyti savo mintimis, bet, pasinaudodamas esančiais įrankiais, papildyti parodos ekspoziciją savo kūriniais.

12 Socialinė praktika / Socialinio meno praktika (angl. *socially engaged art practice*) – kūrybinės partnerystės pagrindu plėtojama veikla, kurios tikslai: ugdyti asmens ir bendruomenės kūrybiškumą, kurti ir puoselėti gerovę, kurti socialines inovacijas, reformuoti arba keisti nusistovėjusius socialinius modelius. Socialinėje meno praktikoje svarbi ne tik rezultato estetiškė vertė, čia daug dėmesio teikiama procesui, dinamiškiems ir išliekantiems socialiniams santykiams, asmenų įtraukimo ir dalyvavimo idėjoms. Terminas turi daugybę sinonimų, iš kurių labiausiai paplitę „bendruomeninis menas“ (*community arts*), „bendradarbiavimo paremtas menas“ (*collaborative art*), „reliacinis menas“ (*relational art*), „dalyvaujamas menas“ (*participatory art*) ir kt. Plačiau apie terminus ir juos pagrindusių teoretikų veikalus žr. Lina Michelkevičė, *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema: Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.

Menininkai, įsitraukdami į socialinius meno projektus, turi skirtingus tikslus ir išraiškos priemones, tačiau dažniausiai visus jungia pozityvių permainų siekiai. Mano vykdytos meno savanorystės akivaizdžius pokyčius įvardyti sudėtinga, vis dėlto tikiu, kad projektas turėjo reikšmingą psichologinį poveikį ne tik man, bet ir socialinės meno praktikos dalyviams. Ši veikla padėjo suprasti, kad kūrybinis procesas svarbus ne tik dėl santykio su savimi, pirmiausia – tai santykio mezgimas su kitais, nauju būdu kuriama estetiškė erdvė.

Šiuo projektu siekiau, kad kuo daugiau žmonių išgirstų apie mano patirtis ir drąsiai naudotų menines, kūrybines veiklas kaip galimybes plėtoti pozityvias emocijas teikiantį santykį su pasirinkta grupe, praktiškai pritaikydami savo turimus kūrybinius įgūdžius socialiai angažuoto meno srityje.

Apibendrindama noriu pabrėžti, kad meno savanorystės patirtis suteikė man svarbios gyvenimiškos patirties ir turėjo įtakos ne tik mano tapybai, bet ir vertybėms, gyvenimo pozicijai, kuri suformavo mano požiūrį į dailės ugdymą ne tik specialiojo ugdymo mokyklose, bet ir kitose mokymo įstaigose. Mokymasis tarp suaugusiųjų ir vaikų turėtų būti abipusis, tik tuomet kiekvienas vaikas galės prasmingai veikti ir mažais žingsneliais, bet drauge su mokytoju pasieks tikrai didelių dalykų. Mokykloje visuomet galima pastebėti daug ir įvairių gražių akimirkų, kurios praskaidrina kiekvieną dieną ir padeda suvokti, kad bendro kūrybinio proceso metu nepažįstami, tarpusavyje nesusiję žmonės gali kurti artimą, nuoširdų dialogą ir pasiekti tvarų emocinį ryšį. Svarbiausia dalyvauti kūrybos procese, kuris sukuria saugumo ir pasitikėjimo atmosferą, padeda įveikti išbandymų baimę, atveria galimybę meninės saviraiškos formomis išsakyti tai, ko paprastai neįmanoma išsakyti kitomis komunikacijos priemonėmis, pirmiausia verbalinėmis. Tokiu būdu menas edukacinėje aplinkoje suteikia pozityvios patirties precedentą, skatina toliau plėtoti savo bendravimo įgūdžius, tikėti savimi pasitinkant naujus išbandymus. Kūryba, paremta empatiškumu kitokiam, gebėjimu

8. Jovita Varkulevičienė, ciklas *Paribio Portretai. Šaukianti*.
Iš sąsiuvinio, popierius, gvašas, 22×30, 2015

Jovita Varkulevičienė, series *Fringe Portraits. The Scream*.
From the Notebook, 2015

problemose išvelgti naujas galimybes ir įprastus dalykus pamatyti naujai, bendroje meninėje veikloje bei darnioje komandoje, praturtina kiekvieną kokybiška patirtimi ir naujais išgyvenimais.

IŠVADOS

Šiuolaikinio meno ir ugdymo ideologijos veikimo principai bei metodai, nepaisant skirtingos prigimties, remiasi tarpdalykinėmis sąveikomis ir mainais. Daugiaprasė meno paskirtis ir nauda ugdymo aplinkoje rodo, kad šiuolaikinio meno praktikos poveikio požiūriu supanašėjo su ugdymo modeliais, todėl būtina pabrėžti veiklų panašumus ir sąveikos būtinybę.

Meno sampratos posūkis į procesą, dialogą kaip kūrybinio veiksmo produktą ir estetinį įvykį praplėtė

menininko įsitraukimo į ugdymo aplinką galimybes. Menininko veikla ugdymo įstaigose nėra griežtai apibrėžta, ji suvokiama kaip bendro ir tarpsritinio kūrybinio lauko bei socialinių problemų sprendimo galimybė. Siekdamas ją realizuoti, menininkas atsisako suvereno pozicijos ir bendroje kūrybinės sąveikos erdvėje sudaro sąlygas asmens bei grupės saviraiškai, kultūrinių / socialinių / psichologinių poreikių realizacijai.

Atlikta kūrybinė savanorystė yra paremta kalbinių ir kūrybinių priemonių visuma, kuri nebūtinai inspiruoja akivaizdžius socialinius pokyčius, bet turi reikšmingą psichologinį poveikį tiek man, tiek socialinės meno praktikos dalyviams. Šis projektas įstūmė į skausmingas ir savikontrolės reikalaujančias situacijas, taip pat praplėtė meninės bei žmogiškosios

patirties ribas, suteikė kitaip neįgyjamas kompetencijas ir išskirtinę galimybę permąstyti savo kaip menininkės vaidmenį. Atsiriboti ir likti tik „nebylia“ stebėtoja minėtose situacijose buvo neįmanoma; tyrimas padėjo suprasti, kad meninė pastanga nėra tik santykis su savimi, pirmiausia tai santykio mezgimas su kitais, nauju būdu įprasminantis meninę pastangą. Kita vertus, jis privertė išsąmoninti, kad socialinių ryšių kūrimas neišsemia kūrybinių poreikių ir kad būtina individuali socialinių praktikų refleksija, išsiliejanti tapybinėmis formomis.

Gauta 2017 02 05

ŠALTINIAI

- Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas, 1998 m. gruodžio 15 d., Nr. VIII-969, Vilnius.
- Mokymo priemonių kūrimas. Mokymo priemonių neįgaliems mokiniams kūrimo gairės, Vilnius, 2005.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių žemų ir labai žemų intelektualinių gebėjimų mokinių ugdymui, Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2010.

LITERATŪRA

- Bagdonas Albinas, „Integracija – inovacijų inkluzija į tradicinį ugdymą“, in: *Lietuvos mokyklai 600 metų*, Vilnius: Pedagogikos institutas, 1997, d. II, p. 7–12. Bendrijos „Viltis“ metinė ataskaita, Vilnius, 2002.
- Barkauskaitė Marijona, Grincevičienė Vilija, Indrašienė Valdonė, Pūkinskaitė Rūta, *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas*, Vilnius, 2011.
- Brazauskaitė Audronė, Dikčiūtė Snieguolė, *Modernaus meno socialinė reikšmė: meniniai-socialiniai performansai*, Vilnius: Petro ofsetas, 2015.
- Daniels Ellen R., Stafford Kay, *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas: Specialiųjų poreikių vaikų integravimas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2000.
- Eco Umberto, *Atviras kūriny*s, Vilnius: Tyto alba, 2004.
- Erikson Erik, *Childhood and society*, New York: Norton & Company, 1963.
- Galkienė Alvyra, *Specialiojo ugdymo kaita: nuo atskirties pripažinimo link*, Vilnius, 2013.
- Giedrienė Regina, *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*, Vilnius, 2001.

- Jovaiša Leonas, *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
- Kester Grant H., *Conversation pieces. Community and communication in modern art*, Los Angeles, London: University of California press Berkely, 2004.
- Kielaitė Renata, *Kartu įveikime mokymosi sunkumus*, Šiauliai: Lucijus, 2013.
- Norkūnienė Nida, *Neįgaliųjų meninis ugdymas*, Vilnius: Kronta, 2005.
- Michelkevičė Lina, *Dalyvavimo praktikos Lietuvos šiuolaikiniame mene: analizės kriterijų ir vertinimo problema: Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Piličiauskas Albertas, *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*, Vilnius: Kronta, 2005.
- Specialiųjų poreikių vaikų integravimo problemos*, Vilnius, 2003.
- Survilienė Roma, *Menas žmogaus gerovei*, Vilnius: VŠĮ Dailininkų sąjungos galerija, 2012.

INTERNETINĖS PRIEIGOS

- http://www.mprc.lt/file/priemimas/Priemimui_SUP_ugdymas.pdf.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/ugdymoprogramos/7_Meninis_ugdymas.pdf.
- <https://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/specialusis-ugdymasis-mokymosi-ir-svietimo-pagalba>.
- http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Knyga_apie_individualizav.pdf.
- Bendrojo ugdymo programos/Pradinis ir pagrindinis ugdymas/ Meninis ugdymas; http://portalas.emokykla.lt/bup/Documents/Pradinis%20ir%20pagrindinis%20ugdymas/Meninis_ugdymas.pdf.

COMMUNICATION THROUGH ART – PERSONAL EXPERIENCE IN A SPECIAL EDUCATION SCHOOL

Jovita Varkulevičienė

SUMMARY

KEYWORDS: social art, volunteering, art education, learner with special education needs, special education school, individualization of training.

Art education of children with special needs at school is an inseparable factor of human education, which increases individual self-esteem, improves communication skills,